

PARADOXY REVOLÚCIE

SVETozár Mirkovič

1. DVE KONCEPCIE REVOLÚCIE

a) Bežná predstava revolúcie sa obmedzuje na protirečenie medzi utláčanými a vládnuúcimi triedami. Podľa nej sa masy zjednocujú, dobývajú moc, nastoluju diktatúru proletariátu a budujú nové ekonomické a kultúrne podmienky života. Predstava je taká jednostranná, že núti k absurdným záverom:

— dosiaľ ľudia budovali živelne, obrátení chrbtom k dielu, teraz naopak, stoja pred úlohami a vedome uskutočňujú obdobný proces vonkajšieho pretvárania spoločnosti. V obidvoch prípadoch je ich život zasadený do podmienok, takže revolúcia je revolúciou v podmienkach;

— život je zasvätený vývoju, preto jeho formy vrátane revolúcie sú len formy, v ktorých tento vývoj prebieha a druhotne určuje osud svojich nositeľov;

— konečne — tu je praktické dovŕšenie tohto chápania — keď sa poslanie revolúcie obmedzuje na riešenie konfliktu medzi antagonistickými triedami, potom, ak má revolúcia pokračovať, musí pokračovať aj triedny boj, alebo sa musí dokonca „zostrovať“. A tiež naopak, ak je boj dobojovaný, musí sa revolúcia „v podstate ukončiť“ alebo nejakým spôsobom zvíťaziť skôr, než zvíťazila, pričom sa protiklad nepriateľských tried spravidla naďalej považuje za „rozhodujúci“ vo vývoji.

Táto protirečivá koncepcia je v podstate redukciou programu, ktorú uskutočňuje revolučná maloburžoázia. Vystupuje tak proti veľkokapitálu, ako aj proti pokračovaniu revolúcie, pretože odmieta riešiť svoje vnútorné protirečenie. Revolúcia sotva začala, musí končiť.

b) Marxizmus viazal revolúciu na prechod od triedneho boja k diktatúre proletariátu a od nej k beztriednej spoločnosti, pričom tento posledný moment, ktorý predchádzajúca koncepcia obchádza, tvorí jej skutočnú historickú náplň. Dnes už zo skúsenosti vieme, že obidva tieto princípy sú životne nevyhnutné, pretože pôvodná oportunistická snaha zvalovať všetko na triedny boj sa po dobytí moci prejavuje ako úsilie redukovať diktatúru proletariátu na púhy nástroj tohto boja, na diktatúru pre diktatúru. Súčasný dogmatizmus je príkladom tohto oportunizmu v diktatúre proletariátu. Jeho sektárstvo, hoci to vyzeralo akokoľvek nepravdepodobné, je tiež maloburžoáznou psychikou v ponímaní proletárskeho záujmu.

2. DVE STRÁNKY REVOLÚCIE

Revolúcia sa zďaleka nevyčerpáva protikladom nepriateľských tried. Naviac, rieši ho takým spôsobom, že súčasne vzbudzuje rozpor vnútri revolučných síl. Má dva aspekty a sama predstavuje protikladný akt:

a) Všeobecné oslobodenie nás sa odohráva v historicky zvláštnej forme oslobodenia robotníckej triedy, to znamená:

- diktatúra proletariátu je súčasne diktatúrou ľudu;
- revolúcia likviduje doterajšiu a nastoľuje novú triednu moc, pričom má za úlohu odstrániť akúkoľvek nadvládu. To súvisí so skutočnosťou, že masy neberú priamo do rúk svoje historické funkcie, ale najskôr — dokiaľ nie sú vyspelé — prostredníctvom orgánov a organizácií a iných zvláštnych foriem;
- rozpornosť diktatúry sa rozvíja v ešte intenzívnejšej podobe v rámci ľudovej demokracie, ktorá preto nie je záležitosťou dobrej vôle dobrých vodcov ani najlepšieho kolektívneho vedenia. Je to objektívna forma konania a vzťahu individuí, skupín a tried. Predstavuje spôsob premeny drobnej aktivity, všedného záujmu a bezprostrednej iniciatívy na historicky nutné a spoločensky ovládané konanie. Na druhej strane v skutočnej demokracii i jednotlivci dosahujú podstatné ciele: presadzujú svoju vôľu a stávajú sa mocnými, uplatňujú svoje práva a stávajú sa spravodlivými, rozhodujú o spoločenských záležitostiach a stávajú sa vládcami, zmocňujú sa svojho osudu a stávajú sa slobodnými.

b) Z toho vyplýva, že hlbší konflikt medzi nepriateľskými triedami predpokladá a zároveň spôsobuje zmeny v masách. Socializmus okrem iného znamená, že hlavný vývinový rozpor, ktorý bol doteraz medzi masami a vládnúcimi triedami, je vnútri mas. Revolúcia vytláča staré vzťahy na okraj a vzťahy medzi masami prenáša do vnútra životnej sféry. Je to aj pochopiteľné: každý podstatný vývoj začína samovývojom. Masy sa musia samé oslobodiť, a to už preto, aby mohli zmeniť seba. Napokon žiadna revolúcia nie je možná bez revolúcie v masách. Masy sa môžu zjednotiť a vytvoriť novú spoločnosť za predpokladu, že sa prekonajú ako produkt minulosti.

c) Samotná revolúcia je rozporný historický akt: v protiklade k oportunizmu nevíťazí tým, že sa ustanovuje v inštitúciu, skôr tým, že všetky svoje sily, formy a vývojové fázy presadzuje zároveň ako pominuteľné prvky. Rovnako je to s masami i národmi: revolučnou sa môže stať len tá sila a zvíťaziť len tá revolúcia, ktorá sa k sebe stavia kriticky.

V opačnom prípade sa revolúcie ocitajú medzi hlavnými tendenciami prítomného historického vývinu a zdá sa, že sa skôr priživujú na rozporoch, ktoré majú riešiť, než ich riešia, že ich viac udržujú, než prekonávajú. Dĺžka tzv. prechodného obdobia sa zväčšuje, až nadobúda charakter samostatného spoločenského zriadenia. Slabosť a nesúrodosť nedovoľujú masám, aby sa bezprostredne presadzovali a dávali svojej činnosti jej imanentnú formu. Naopak, úzka spoločenská základňa ponecháva extenzívne vzťahy, ktoré sa naďalej udržujú pomocou zvláštnych ľudí a inštitúcií, a tieto vykonávajú spoločenské funkcie práve pre svoju zvláštnu, nie však všeobecnú povahu. Preto so spoločnosťou nespávajú, ale sa nad ňu vyzdvihujú. Svoje účely nachádzajú v sebe.

3. OSAMOSTATNENIE FORIEM

Formy činnosti sa oddeľujú od činných ľudí a formy organizácie od mas, ktoré by sa mali organizovať. Organizácia sa nevyvíja z ich aktivity, ale samotná aktivita sa odvodzuje od tzv. politiky mas a organizácia od systému nezávislej výkonnej moci.

Vývoj začína vychádzať z formy ako takej. Spoločenská organizácia sa od cudzuje ľuďom a ľudia spoločenskej organizácii. Aby sa vzťah zachoval, musí sa umele udržiavať. Táto snaha nahradiť objektívne vzťahy umelými zásahmi vyvoláva vznik obrovského samostatného mechanizmu. Keď sprostredkujúce funkcie inštitúcií prekročia svojou intenzitou a rozsahom únosnú hranicu, potom mnohostupňová hierarchická organizácia začína blokovať každú aktivitu. Spoločnosť sa už ani nepohybuje, musí byť uvádzaná do pohybu. Robí sa to tak, že sa všetkému berie vlastný život, aby sa dal život umelému celku. Cieľom nie je bohatstvo foriem. Naopak, je prekážkou a musí sa vylúčiť, aby celé dianie mohlo byť uskutočnené ako jednotvárný pohyb, sústredený v rukách jednotlivých osôb a orgánov.

Svet revolúcie sa delí na dva svety: na aktívnych nositeľov (jej subjekt) a na tých, ktorí sú objektom jej uskutočňovania. Iniciatíva a tvorivá činnosť sú výlučným právom a zásluhou zvláštneho okruhu ľudí. Ináč tieto absolútne sily revolúcie — nenahraditeľní vodcovia, orgány, organizácie, rovnako ako privilegované formy a metódy — sú pre revolúciu stratené. Namiesto, aby z nej vychádzali, stavajú sa nad ňu a vychádzajú zo seba; namiesto, aby slúžili revolúcii, dostávajú ju do svojich služieb. Z narcizmu revolucionárov je tu cynizmus revolúcie.

Vo všetkom panuje *subjektivizmus*. Keď sú ľudia v núdzi, menia všetko, včítane seba, na prostriedok. Rovnako aj tu — narába sa s masami, s národmi, minulými epochami a celými dejinami. Všetko, ľudia i veci sú do krajnosti roztriedené a stupňovite usporiadané. Ničomu sa neponecháva miesto, aké zaujíma podľa svojej prirodzenej povahy, ale podľa toho, na čo bolo degradované.

A pretože sa ničomu nedovoľuje, aby bolo niečím a pre niečo sa objektívne a voľne určovalo, všetkému sa podľa momentálnych okolností prisudzuje tá alebo iná funkcia, rozhodujúce alebo podriadené postavenie. Niektorým organizáciám a inštitúciám sa dáva samostatnosť, iné sú stavané pod kontrolu druhých. Raz sa práva a povinnosti obmedzujú, inokedy rozširujú a presúvajú z jednej strany na druhú. Vec je v tom, že objektívnym vzťahom sa nepriznáva objektívny charakter, preto darované právo zostáva právom bezprávnym v úlohe pomocných orgánov suverénnej moci.

To isté platí o metódach činnosti. Vytratil sa obsah, ktorý ich určuje, a zotreli sa hranice ich skutočnej platnosti. Zmenili sa aj funkcie jednotlivých foriem a vzťah medzi nimi. Triedny protiklad sa redukuje na netriedny a na jeho riešenie sa používajú organizačno-technické opatrenia. Inokedy zas otázky, ktoré majú všeobecnejšiu sociálnu povahu, riešia sa metódami ostrého triedneho boja. Ekonomické otázky sa odbavujú obmedzenými politickými prostriedkami. Ideologické otázky sa raz ponechávajú ako „osobný názor“, inokedy sa osobné názory a veci stávajú predmetom zvláštnej administratívnej činnosti. Treba desaťročia na to, aby sa ekonomika stala ekonomikou a začala žiť a riadiť sa ekonomicky. Aby sa veda a umenie zbavilo nadvlády ľubovôle ideologického subjektivizmu, musia uplynúť ďalšie roky. Treba náporu celých dejín, kým sa začne rozlišovať medzi tradičným pojmom politiky a objektívnym riadením spoločnosti. Kým politika je predovšetkým používanie moci — koncentrát spo-

čenského diania, ktoré sa spoločnosti odcudzilo — život spoločnosti je omnoho bohatší a jeho vývoj teraz spočíva v tom, že postupne získa všetky svoje prirodzené práva. Východiskovým bodom súčasných revolúcií je spravidla politická revolúcia. Lenže k definitívnemu víťazstvu majú bližšie revolúcie, ktoré sa dajú na cestu zo solídnejších predpokladov. Je nešťastím revolúcie príliš sa zdržiavať v tomto počiatočnom bode, ktorý v najlepšom prípade zostáva iba počiatkom. V opačnom prípade sa práva politiky rozširujú do tej miery, že sa mení na všeobecnú formu spoločenských vzťahov.

Keď sa nerešpektuje objektívny zákon, hovorí sa, že sa konania zmocnil škodlivý subjektivismus; keď sa nedodržuje právna norma, máme vraj do činenia s ľubovôľou jednotlivých osôb a skupín. Pravda, niečo podobné sa môže javiť len ako zlozvyk, osobné nedostatky ináč nepostrádateľných vedúcich osobností, alebo ako závary v systéme organizácie a ešte nevinnejšie veci. Sofistika každej apológie nemá konca, pretože je tu subjektivismus kritériom sám seba.

Z historického stanoviska to vyzerá ináč. Nerešpektovať objektívnu zákonitosť súčasných dejín a presadzovať i ten morálne najušľachtlejší subjektivismus samozvaných či skutočných hrdinov doby znamená stavať sa proti postupu socialistickej revolúcie, ktorá vyplýva z tejto zákonitosti a stelesňuje ju, zanedbávať formy a metódy oslobodeneckej činnosti nás, ktoré sa zakladajú na tejto zákonitosti; obchádzať ľudové masy ako silu, ktorá realizuje pohyb a ktorá do svojej činnosti zahrňuje historické zákony ako zákony vlastného konania. Realizácia historického záujmu nás alebo záujem nás v jeho koncentrovanom historickom výraze, to je súčasná revolúcia. Preto môže nabráť silu, bohatstvo obsahu, získať jasnosť, životnosť formy a priniesť plody iba prostredníctvom aktívnej uvedomelej činnosti obrovských revolučných nás.

4. SYSTÉM JEDNOSTRANNOSTI

Najskôr zabsolutizované ciele premenili všetko na prostriedky, aby nezodpovedajúce prostriedky znehodnotili samotné ciele. Na začiatok postačilo vypracovať hrubú predstavu formy, aby potom samotná táto forma začala samostatný pohyb. Medzitým sa privilegované metódy premenili na trvalé inštitúcie.

a) Celý systém vyzerá ako stelesnenie vládnucej vôle. Cudziu vôľu zastupuje *byrokracia*. To je jej poslanie a živná pôda. Zastupovanie cudzej vôle je odjakživa chýlostivá záležitosť. To, čo ľudia mimo aparátu sledujú ako životné ciele, je tu iba cudzí predmet. Stránka má často svoj záujem u úradníka len preto, že on bola olúpená. Keď ho chce znova získať, musí sa podrobiť ďalším podmienkam a záväzkom. Pri doterajšej spoločenskej delbe práce to ináč ani nie je možné; úrad je predovšetkým akýmsi životným prostriedkom profesionálneho úradníka.

Ani úradník neberie do rúk funkciu ako spoločenský, ale skôr ako vlastný záujem. Pokladajú ho síce za páku, transmisiu atď., čím aj v skutočnosti je. Úradník sa však právom bráni a udržiava sa potiaľ, pokiaľ do úlohy prostriedku postrkuje iných ľudí a sám sa vymaňuje z tlaku mechanizmu ako samostatný

prickapník spoločenských hodnôt. Je pravda, že na úrady sa kladie mnoho ušľachtilých požiadaviek. No špekulácia je dôležitejšia hybná sila v byrokratickom mechanizme. Mechanizmus sa neznáša s ľuďmi. Človeku je ťažko byť byrokratom ako byrokratovi skutočným človekom. Medzi obidvoma musí dochádzať k ústupkom; ľudské svedomie musí ustúpiť úradnému svedomiu. Vedí samotný aparát existuje poväčšine preto, že slobodné ľudské vzťahy nemajú všeobecnú platnosť. Protekcie, úplatkárstvo, chaos sú prirodzeným doplnkom rigoróznosti byrokratického poriadku.

Byrokratický oportunista rozkladá počiatok akcie na predpoklady, akciu na procedúry, výsledok na požiadavky formy. Čím je viac orgánov a organizácií, tým sú ďalej od pôvodného cieľa, tým viac sú vzdialené spoločnosti a spoločnosť im. Do akej miery sa spoločenská organizácia ochudobňuje o slobodné priame vzťahy, na druhej strane sa znetvoruje sprostredkujúcimi článkami. Najskôr sa články stavajú medzi ľuďmi, aby sprostredkovali ich vzťahy, potom rozostavujú ľudí medzi sebou ako svojich poddaných. Voči ľuďom sa osamostatňujú, namiesto aby sa im podriaďovali; určujú ich vzťahy, zatiaľ čo by mali byť týmito vzťahmi určované.

b) Politický a teoretický dogmatizmus idú spoločne. Neodporúča sa narušiť ich daný režim v nijakom smere. Každá nemenná hranica sa v dejinách buduje ako životná podmienka síl, ktoré vývoj už prekonáva. Dogma — to je spoločensko-politická hranica poznania a vedomia; je to vládnuce vedomie alebo spôsob myslenia vlády; to je hranica, za ktorou začína duchovne politický zločin.

Dogmatizmus si možno predstaviť aj ako politickú diktatúru v duchovnom živote, ako súčasť spoločenských foriem, ktorých obsah sa redukuje na púhe vládnutie. Preto zisťovanie právd je výsadou tých, ktorí majú moc. Revolúcia je síce najvyššou pravdou, lenže klame vyvolených vodcov, keď im dovoľuje, aby v rozpore s jej objektívnym chodom jednoducho dekrétovali svoju vôľu a vyhlasovali svoje pravdy. Klame ich skutočnosť, že dosah a autorita moci sú hmatateľnejšie než pravdy o svete. V tom ako aj mnohých iných smeroch dogmatizmus pripomína niektoré armády, kde vôľa veliteľa je skutočnosťou, kým objektívna skutočnosť a vedomie, ktoré ju vyjadruje, je slabší partner a pre jeho víťazstvo býva potrebný zásah dejín. Tu sa zvlášť nemyslí, ani to nie je potrebné. Dogmy sú sami osebe pravdou. Navyiac, vylučujú každú objektívnu pravdu a pripúšťajú len pravdu subjektu. Tí, ktorí boli poverení hľadaním právd, stali sa ideologickými manekýnmi. Vedec a umelec sú personifikáciou atribútov centrálnej moci, centrálnych nálad a predstáv.

Dogmatizmus je najsubjektivistickejšia a najprimitívnejšia forma ideológie. Aby sa uchoval pred živou myslou, obrňuje sa myšlienkovým formalizmom, tradíciou, zvykom; pridrižiava sa elementárnejších a menej pohyblivých foriem vedomia. Prirodzený začiatok akcie dogma zakazuje, kde je skutočná hranica, vyžaduje sa aktivita; tam, kde sa má myslieť, predkladá sa systém viery, kde sa uchycuje istota, šíri sa pochybnosť. Činnosť sa obracia proti činným ľuďom. Aby iniciatíva uhasla, bola zabudovaná do nehybného systému a vedomie do dogiem. Keď sa ľudia chcú z toho dostať, musia proti dogmatizmu tvrdiť, že

svet sa skladá z problémov. Tie sa nemôžu s konečnou platnosťou vyriešiť, ak život nemá ustať. A pravdy, o ktorých nijako nie je dovolené pochybovať, nie sú pravdami a treba sa ich vzdať alebo pred ľuďmi ukryť.

5. KRÍZA REVOLÚCIE

Ideál absolútnej moci sa uskutočňuje absolútnym pustošením. Spoločnosti zostávajú pre všetky deje len dva rozmery, dva mlynské kamene, „hore“ a „dole“: smernice — plnenie, požiadavka — záväzok, kontrola — zpráva, kritika — sebakritika, vôľa — uskutočnenie, príčina — následok, spoločenské alebo a zem. Centrálna moc preniesla všetky protiklady na seba, v dôsledku čoho sa dostala so všetkým do konfliktu a na tom založila svoju existenciu. Nejde už o riešenie sporov, ale o ich pokračovanie. Keď sa revolučná moc premenila na púhy prostriedok politického boja a učinila seba svojím cieľom, je pochopiteľné, že potom v tomto boji nachádza náplň vlastného života.

Boj v jeho abstraktnej a najdrsnejšej podobe je vyhlasovaný za najvyššiu formu života. Sektárstvo premenilo pôvodné revolučné formy na teroristické prostriedky. „Socialistické hospodárstvo“ je stavané proti skutočnému hospodárskemu životu, „socialistická demokracia“ proti demokratickým formám konania ako prežitku, „socialistická uvedomelosť“ proti prirodzenému vedomiu ľudí, „socialistická veda“ proti poznaniu, „socialistický realizmus“ proti umeniu, „socialistický človek“ proti človeku atď. Život je postavený na hlavu. Spoločnosť akoby chcela spáchať samovraždu. Socializmus je stavaný do protikladu voči skutočnému životu, budúcnosť voči prítomnosti, prítomnosť proti sebe: plánuje sa a pritom tiež vyrába, plnia sa smernice a tiež rozmýšľa, buduje socializmus a, tiež pracuje, bojuje a tiež žije.

Akúsi nadstavbu prevrátených spoločenských vzťahov predstavuje *fetišizácia inštitúcií, kult osobnosti*. Otázka prečo vzniká kult, je odvodená zo všeobecnejšej otázky, prečo sú všetky spoločenské formy tak divoko zosobnené, podobne ako kedysi boli zmýtizované. Každá inštitúcia, útvar, oblasť ľudskej činnosti má svoj zosobnený výraz, svojho vodcu, náčelníka. Jednota spoločnosti sa vkladá do vôle jedinej osobnosti: kde všeobecné spoločenské vzťahy nie sú rozvinuté, musí zavládnuť niečo zvláštne a individuálne, a kde nie je duch slobody, musí vldnúť duch podriadenosti.

Kult osobnosti je preto, že nejestvuje vyspelá osobnosť. Okruh činnosti a vzťahov individua z masy je veľmi úzky. Vyspelá osobnosť svojím životom v rámci danej triedy či spoločnosti udržuje všeobecné spoločenské formy, vyžaduje a vnucuje ich. Obmedzená vnucuje svoju obmedzenosť a na všetkých stranách nepriamo umožňuje nedemokratické formy. Pre jednotlivca širšie spoločenské vzťahy nemajú charakter vzťahov k iným ľuďom a jednotlivé spoločenské orgány nie sú preňho orgánmi a momentmi jeho rozvinutého života, ale obmedzujúce a nedotknuteľné cudzie sily. Forma života patrí do jedného a život ľudí do iného sveta.

Keď absolútna moc koncentruje všetok život spoločnosti, nerozvíja ho, ale sa sama utvára ako prerušenie vývoja. Monopolné formy nezískavajú životný

impulz zvonku, ale zo svojho vnútorného mechanizmu. V ňom ľudia a veci vykazujú vlastnosti, ktoré inak nemajú od prírody ani od spoločnosti. Niektorým tento systém dáva postavenie, prepožičiava schopnosti, silu, cnosti. Iným berie ich skutočné vlastnosti. Je to tým, že bezprostredný voľný vzťah človeka k človeku musí ustúpiť miesto požiadavkám nezávislého mechanizmu. To, čo vzťahy strácajú na svojej prirodzenej reálnej podobe, získavajú v prevrátenej ireálnej podobe.

Ak je byrokracia stelesnenie moci, ktorá sa odcudzila ľuďom, kult osobnosti je jej prirodzené dovŕšenie; absolútny byrokratický systém musí mať absolútneho byrokrata. Jednotlivé osobnosti nevyvolávajú kult. Kult si pestuje svoje osobnosti: kardinál na pápežskej stolici je neomylný pápež, osobnosť na tróne je kráľ atď. Človek musí seba negovať ako živú osobnosť, aby sa stal abstraktným subjektom, personifikáciou odcudzenej spoločenskej potencie. Možno opakovať: kult je preto, že nejestvuje osobnosť. Pre túto funkciu sa najlepšie hodí buď jednostranný človek, ktorý pozitívne stelesňuje jednostrannosť spoločnosti, alebo všestranne obmedzená osôbka, ktorá ako negatívna veličina môže byť pridaná ku všetkému — k múdrosti, k veľkosti, k sláve, k dejinám.

Mechanizmus a rovnoprávne vzťahy sú nezlučiteľné. Tomu, kto stojí na najvyššom stupni spoločenskej organizácie, sú ostatní prostriedkom jeho vôle. Nemá partnerov, nemá vzťah k iným ľuďom ani oni k nemu, okrem skrytého alebo zjavného boja. S jediným vodcom je to ako s jedinou knihou niektorej kultúry: je tu preto, aby už nebolo nič iné. Čím národ vynakladá viac na slávu svojho vodcu, tým horšie pre oboch. Samotnému národu je ťažko rodiť tak veľkých hrdinov. Musí vytrpieť muky matiek, ktoré miesto detí rodili cisárov.

Do jedinej osobnosti sú vkladané veľké spoločenské sily, ktoré ju vyprostujú spod kontroly spoločnosti. Začína konať zdanlivý samostatný pohyb, určovať sa sama sebou, t. j. bezobsažnými vlastnými pohnútkami. Všetko a nič, historická nevyhnutnosť a individuálna náhodnosť sa snúbia v jednej osobe, ktorá pod ťarchou protirečenia je nútená podobne ako opitý boh blúdiť dejinným priestorom. Je nástrojom tajomných spoločenských síl a podobá sa historickému osudu.

Keď ľudia hovoria, že ich hrdina — futbalová, filmová, politická alebo iná hviezda — všade bol, všetko vyriešil, redukujú tým objektívny dej na subjektívny exponent. V ňom je koncentrácia neviditeľných hybných síl, cieľ, zmysel, akási zjednodušená subjektívna jednota objektívneho sveta. Svet a život človeka si protirečia. Život sa mu nejaví ako vlastný čin, ani takým ešte nie je. Ani jednotlivec ani spoločenský celok neurčujú život, ale „ľudia zvláštneho razenia“, strana „rodná“, vodcovia „otcovia“. Podobne ako u divochov popri skutočných udalostiach sú ešte skutočnejšie: narodenie, smrť, pohreb, víťazstvo — všetko sa musí aspoň dva razy odohrať, pretože všetko obýva dva nezlučiteľné svety, telo a ducha, prírodu a spoločnosť, objekt a subjekt, skutočnosť a predsudok, respektíve revolučnú formu a oportunistický obsah.

Ľudia, aby zobrazili seba a svoj svet, vytvorili boha a budovali nebo. V našej dobe postupujú reálnejšie, keď život dosadzujú do ideálnych osôb a foriem a pokúšajú sa ho vyvinúť z nich, tvoria svoje kulty, hrdinov, symboly viery a rozvíjajú ich v momenty vlastného života a chápania sveta, vo výraz programu

opatreného zodpovedajúcimi zosobnenými silami, ktoré majú zabezpečiť jeho realizáciu. Jednotlivcov vyzdvihujú tak vysoko, pretože sú sami príliš nízko. Kult sa opiera o inferioritu nás ako svätosť neba o hriechy pozemšťanov. Veď ako sa hovorí, aj bohovia jestvujú len pre tých, ktorí v nich veria. A predsa je hlúpe obviňovať za to bohov. Kult je nevinný. Svoju úlohu dokončil tam, kde ju nemá a nadobro zmizne, keď nebude mať čo robiť.

Keby niekto chcel, mohol by kritiku kultu osobnosti doplniť obranou osobnosti kultu. Malo by to logické opodstatnenie aj morálne ospravedlnenie. Najvyššia osobnosť patrí k najistejším obetiam systému. Pre ňu už nie je možný návrat zo závrtných výšin, a tak musí odísť, ako nastúpila. Ľudia ju cieľavedome nevyzdvihli na jej miesto a nepoznajú metódy ani nemajú prostriedky na to, aby ju dostali naspäť. Živelná sila, ktorá vyniesla osobnosť do neba, zhadzuje ju na zem. Keď nastupovala, musela nastúpiť absolútne pozitívna, a preto musí zo scény odísť absolútne negatívna. Podobne starým časom — cesta z trónu vedie len na šibenicu. Keď spoločnosť naložila na jednotlivca také veľké bremeno a naviac preto, že ho sama nebola schopná niesť, osobnosť sa zrútila. Spoločnosť jej dala nadľudské funkcie, ale podviedla ju, keď ju obdarila príslušnými fiktívnymi vlastnosťami ako zárukou, že tieto funkcie splní. Nakoniec týmto ľuďom neostávalo nič iné než hrať sa na to, za čo ich považovali. Uvádzali do činnosti svoju všemocnú vôľu a kochali sa pohľadom na jej účinky. Ostatné na tom nie je nič neobvyklé a je v istom zmysle prirodzené, že je každý sám pre seba najmúdrejší, že robí to, čo vie, a že je presvedčený, že rozumie tomu, čo robí. Nešťastie nie je vôbec v tom, že sú všelijakí ľudia, že jednotlivec je obmedzený, ale v tom, že sa obmedzenosť presadzuje ako všeobecná vymoženosť. Problém je v tom, že sama spoločnosť nie je schopná vyriešiť tento protiklad: vyzdvihnúť individualitu každého na úroveň všeobecnosti a na druhej strane dať spoločenskej všeobecnosti slobodnú individuálne ľudskú podobu.

Kult osobnosti je predovšetkým kultom osobnej moci odvodenej z moci anonymnej. Je najbarbarskejší prejav odcudzenia foriem života, koncentrát byrokratizmu, o ktorom sa zabudlo, že je byrokratizmom a pokladajú ho za prirodzený stav. Preto je potrebné odhodiť kult, aby mohol byť odhalený byrokratický systém, odhodiť rozšírenú kritiku kultu, ktorá je kultom naruby, lebo to čo má byť kritizované, sa ponecháva ako kritérium. Neprekonáva základnú myšlienku kultu, ale ju potvrdzuje, keď mu priznáva takú rozsiahlu úlohu v dejinách. Nezaujíma sa o príčiny kultu, chce ho len poprieť ako bezprostredný následok týchto príčin a namiesto zlomyseľnej osobnosti dosadiť dobromyseľnú — ustanoviť kult bez kultu, čo sa, ako je známe, tiež nedarí.

6. POZITÍVNY VÝRAZ DEVIANTNÝCH TENDENCIÍ

Prečo sa medzi východiskový bod a hlavný výsledok vkráda úchyľka? Snáď preto, že spoločnosť nedisponuje ničím, čo by mohlo sprostredkovať vzdialené krajnosti, a že dejiny robia tiež len to, čo môžu. Oddávna sa tvrdí, že sa socializmus nehodí pre vyspelé krajiny. Keby niekto na základe skúseností tvrdil, že zaostalé krajiny ťažko uspokojujú požiadavky socializmu, bol by bližšie

k pravde. Ale dejiny akoby to tak chceli. Kríza civilizácie sa preniesla na východ, kým oslobodenie pracujúcich musí prísť cez západný socializmus. Západné koncepcie treba uskutočniť odlišnými východnými praktickými motívami a východné hnutie dosadiť do základných západných oslobodzovacích foriem.

Taktiež sa tvrdí, že sa kapitalizmus dostal do všeobecnej krízy, napriek tomu socialistická revolúcia neprebíha všeobecným spôsobom. Začína obvykle v niektorých zvláštnych podmienkach. Vzťah medzi dnešným kapitalizmom a socializmom sa podobá súboju, ktorého pravidlá starý skúsený protivník určil vo svoj prospech. Socializmu tu bolo súdené, aby vyrástol z toho, čo už malo zaniknúť, t. j. z negatívnych stránok doterajšieho vývoja, pričom pre svoj účel nemôže dosť využiť jeho pozitívne výsledky.

Minimálne podmienky umožňujú minimum socializmu, niekedy len akúsi revolučnú formu chudoby, z ktorej sa vychádza. Socializmus tu vyzerá ako veľmi hrubé stelesnenie niekoľkých princípov. Spoločnosť nie je schopná zmocniť sa svojej historickej úlohy ako celok, preto sa stáva záležitosťou časti alebo plní poslanie ako celok, ale jednostranne. Spoločnosť včerajších malovýrobcov berie socializmus len ako jednu z možných životných foriem, podobne ako africkí pohani, ktorí prijímajú kresťanstvo alebo islam ako jedno z možných vyznaní, alebo podaktorí ľudia prácu ako prípadný zdroj obživy.

Okrem toho, premeniť na všeobecnú vymoženosť primitívne výrobné sily a ostatné spoločenské prostriedky, ktoré sa všeobecnosti nedožadujú, nie je celkom možné. Na podobných pokusoch vyrástli byrokratické sústavy. Každá vyspelá spoločnosť novšieho typu, ako sa často zdôrazňovalo, vyzerá tak, že jednotlivec má svoj záujem u iných ľudí a že skôr, než ho uskutoční, musí realizovať záujem iných a pracovať pre nich. Súčasnému socializmu — v tom je snáď jeho najväčšia ťažkosť — sa dosiaľ nepodarilo vybudovať prechod medzi malovýrobou a veľkovýrobou, založenou na nových základoch, akýsi most medzi zvláštnym a všeobecným záujmom. Tu ľudia uskutočňujú svoj záujem, v podobe bezprostredne spoločenského. Spôsob, ako ľudia rozvíjajú osobný záujem, nemá zodpovedajúce pokračovanie v spoločenských formách. Avšak každá forma je pre vývoj stratená, ak nie je formou tohto pokračovania. Ostáva bez živého záujmu a umŕtvuje sa. Vo všeobecnej sfére začínajú pôsobiť parazitné živly a spoločenský záujem sa stáva korisťou zvláštného.

Spôčiatku chýbajú materiálne aj duchovné podmienky novej spoločnosti. Ak spoločnosť dosiahne úspechy na oboch stranách, aj tak s nimi nedisponuje: Každá sféra — materiálna i duchovná — ostáva zvlášť izolovaná ako forma života rozdielnych ľudí. Ostáva hlavná úloha, riešenie ktorej sa mylne považuje za automatické, úloha skĺbiť všetko v reálnom subjekte, učiť jednotu a vzťahy v spoločnosti skutočnými životnými funkciami skutočných ľudí, a nie nadskutočných, zvláštnych vyvolených, predurčených. Životná činnosť ľudí sa musí slobodne rozvinúť v celom jej rozsahu, aby v oblasti užšej subjektivity boli vypracované racionálne formy a aby objektívne kritérium vytlačilo predsudok. Len čo ľudia miesto náboženských, mystických, primitívne ideologických, „socialistických“ a podobných súvislostí, ako ich pozná vysoká uvedomelosť, začnú hľadať skutočné vzťahy medzi vecmi, t. j. namiesto subjektivistických spojení

objektívne spojenia, je koniec predsudkom, kultom, fetišom. Namiesto revolučnej mágie nastupuje racionálna revolúcia, psychika s objektívnym obsahom a ostatné slobodné formy.

Len všestranne rozvinutý subjekt je schopný zaujať všestranne objektívne stanovisko; len slobodná činnosť väčšiny môže proti všetkým zvláštnym záujmom zvláštnych skupín presadiť revolučný vývoj. Inštitúcie, ktorých poslaním bolo v pôvodných podmienkach zabezpečovať progresívny charakter spoločnej činnosti, pôsobia opačne, ak nie sú pod kontrolou nás. *Kontrola* je prvá podmienka ľudovej moci a musí sa uplatniť na všetky osoby, orgány a organizácie bez rozdielu. Bezrozdielnosť znamená, že tu vládne záujem spoločnosti ako celku. Úlohu väčšiny v spoločnosti nenahradí žiadna inštitúcia. Ani v oblasti tvorivej činnosti a určovania smeru vývoja nemôže ju zameniť najgeniálnejšie vedenie, ktoré v najlepšom prípade predstavuje len účelný prvok spoločenskej organizácie.

Nieko by mohol namietat, že je ľahšie vypočítavať chyby minulosti než prítomnosti. Kde sa snúbi minulosť s prítomnosťou, „reálne“ uvažujúci ľudia obhajujú obidve. Prvenstvo však získa a revolúcii preukáže najväčšie služby ten, kto urobí sebakritiku, pretože len sebakritika prítomnosti je skutočnou kritikou. Dejiny sú neústupné a *kompromis* v nich má len dočasný význam. Stará spoločnosť sa nedá zničiť, musí byť prekonaná. Ani nová sa nedá jednoducho nastoliť, dokonca ani vybudovať. Okrem iného je výsledkom všestranného prekonania spoločnosti starej: v umení umením, vo vede vedou, v ideáloch priateľnejšími ideálmi, v ekonomike ekonomikou, vo svete príťažlivejším svetom. Slobodná spoločnosť sa dá vyvinúť len slobodným spôsobom. Napokon, aké by bolo opodstatnenie revolúcie, ktorá by nebola schopná skutočnej revolučnej premeny?

Je chybné posudzovať tzv. úchylky v revolúcii len negatívne. Sú produktom oslobodzovacieho úsilia nás na rôznych stupňoch spoločenského vývinu a vývoja rozporov vnútri samotných nás. Predstavujú nevyhnutné momenty v celkovom vývine revolúcie a majú tiež pozitívny význam.

Revolúcia nevyklučuje, skôr koncentruje rozpory. Od krízy sa líši tým, že im poskytuje riešenie. To jej umožňuje vychádzať zo všetkého, čo tu je. Ináč by otázka revolúcie nemohla ani vyvstať, keby staré nebolo dvojaké a tak či onak neprechádzalo v novú spoločnosť. Hnutie robí chybu, keď nevie a pre svoju slabosť nedokáže súčasne cielavedome uskutočňovať túto dvojakú činnosť. Púšťa sa len jedným smerom, aby sa potom silou živelného chodu udalosti dalo iným.

V úchyľkách sa prejavuje hlavne tento živelný priebeh revolúcií. Väčšinou postupujú tak, že niektorý vývojový prvok vyčleňujú z prirodzenej súvislosti a absolutizujú ho. Z toho, čo oportunizmus vidí ako neprekonateľnú prekážku, stáva sa uzlový bod vzostupného vývinu a to, čo dogmatizmus považuje za konečný cieľ, dostáva relatívny význam.

Pestrý pohyb neznamená, že revolúcia postupuje bez predpokladov. Je dôsledkom toho, že ich musí rešpektovať na každom kroku. Preto platí, že čím je východiskový základ chudobnejší a podmienky vývoja labilnejšie, tým je spravidla oscilácia revolúcie okolo historicky nevyhnutnej osi väčšia. A naopak, keď sú podmienky úplnejšie a vývoj akoby nasýtenejší, je aj pravidelnosť pochodov

väčšia. Vývojové formy sú adekvátnejšie a bližia sa k ideálnym. V súčasnosti existujú zhruba tri formy socializmu a socialistického hnutia: západoeurópska, východoeurópska a ázijská forma.

Zložitý postup nás v revolúcii predstavuje spôsob, ako revolúcia sprostredkúva pohyb na všetkých stranách, ťaží z rozmanitých podmienok, zjednocuje svoje rôzne prvky, a tak docieľuje historickú úplnosť a bohatstvo štruktúry. V nej vstupujú ľudia vedome do centra historického procesu a rozvíjajú ho z funkcie svojho života. Nová spoločnosť predstavuje zjednotenie všeobecných príčin, prostriedkov a účelov v rukách činných ľudí. V jadre ľudskej činnosti ako takej je jej všestrannosť. Prvým, čo život človeka robí naozaj ľudským, je to, že ho sám utvára. Slobodný život je ten, ktorý je takto vnútorne motivovaný a podrobuje si svoje podmienky.

Revolúcia, ktorá sa skôr alebo neskôr nevydá týmto smerom, si nemôže robiť nároky na socializmus. Avšak ďalej tiež nemôže, kým sa neuchopí svojej úlohy v celom rozsahu. To znamená, že musí uvoľniť všetky sily spoločnosti pre progresívny vývin, a tým zároveň vyvolať k intenzívnemu životu všetky ich vnútorné protiklady a vyriešiť ich ako svoje vlastné. Zvláštnosť a úsilie revolúcie sa v súčasnom období sústreďuje približne v tomto bode.

ПАРАДОКСЫ РЕВОЛЮЦИИ

Светозар Миркович

Революция критична по отношению к себе: свои формы понимает как преходящие элементы и развитие рассматривает как саморазвитие, при котором превосходит своих носителей. Если же ее силы не способны сделать этого, потом они не решают противоречий, которые должны решать, а только сохраняют их и паразитируют на них; революцию превращают в постоянное учреждение и сохраняют свою старую форму.

Эти силы, как нам известно из т. н. извращений революции и политических уклонов, созидают формы организации общества как постоянные границы своей жизни. Первоначально революционным формам они придают совершенно противоположное содержание, отчуждаются от людей и люди от них, и чтобы сохранить отношения между ними, надо их искусственно создавать. Стремление заменить объективные отношения искусственным вмешательством создало условия для возникновения систем, стоящих выше людей. Их представителями являются бюрократизм и строгий догматизм, как политическая граница сознания. При них люди и вещи обнаруживают такие свойства, которых у них не было ни от природы, ни „от общества“, потому что то, что отношения теряют в своей реальной форме, приобретают в форме ирреальной. Фетишизация учреждений и культ личности являются какой-то надстройкой перевернутых отношений, а не их базисом. Культ личности является прежде всего культом личной власти, производной от власти анонимной. Поэтому люди должны овладеть этой властью и всеми формами жизни, чтобы воспринимать их в их естественной форме и свободно распоряжаться ими.

Уклоны являются продуктом освободительного стремления масс на разных этапах развития и имеют также положительное значение. Сложность деятельности масс в процессе революции

сказывается прежде всего в способе, которым революция передает движение на все стороны, воспользуется разнообразием условий и достигает своего богатства. Революция не исключает противоречий, а скорее накапливает их; от кризиса она отличается тем, что предоставляет также их решения. Особенность революции на современном этапе состоит в том, что теперь она должна взяться за решение своей задачи в полном ее объеме, освободить все силы общества для прогрессивного развития и тем самым вызвать все ее внутренние противоречия и решать их как свои собственные.

PARADOXES OF REVOLUTION

Svetozár Mirković

Revolution proceeds in such a way that it incessantly turns to itself critically: it applies its forms as passing elements and claims development to be its own self-evolution and overcoming of its own bearers. If its forces are incapable of achieving this, then it does not solve conflicts as it ought to, but keeps them up and feeds on them: it changes revolution into a permanent institution and preserves in it its old form.

These forces, as is known from the so-called deformation or deviation of revolution, build up forms of social organizations as unchangeable frontiers of its life. They impart a contradictory content to the original revolutionary forms, estrange themselves from the people and the people from them, and in order that a relation be preserved, it must be induced artificially. The efforts to replace objective relations by artificial interventions gave rise to systems standing above the people. Outwardly they are represented by bureaucracy and a rigid dogmatism as the political frontiers of consciousness. In these, people and things make a show of qualities with which they are otherwise not endowed either by nature or society, for what the relations lose in their real form, they acquire in an unreal one. A fetishization of institutions and cult of personality are a sort of superstructure of distorted relations, but not their basis. Personality cult is, before all else, a cult of personal power derived from anonymous power. Hence, the people must subdue this power and all the forms of life so that they, too, might perceive them in their natural shape and make use of them freely.

Deviations are the product of liberating endeavours, on the part of the masses at various stages of development and they too, have their positive meaning. The complex progress of the masses represents the way in which revolution mediates movement on all sides, takes advantage of diverse situations and attains its wealth. Revolution does not exculde conflicts, rather it concentrates them, but differs from crisis in that it provides a solution to them. The peculiarity of revolution at the actual stage is in the fact that it has now to set about its task in its full extent, to set free all the forces of the society for a progressive development and at the same time thereby to call up all their internal contradictions and solve them as its own.